

УДК 811.111'255

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-21>

АБСТРАКТНІ ІМЕННИКИ *SINGULARIA TANTUM* В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

ABSTRACT NOUNS *SINGULARIA TANTUM* IN ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION: GRAMMATICAL ASPECT

Загородня Л. З.,

orcid.org/0009-0000-0116-5016

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії і практики перекладу

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Стаття присвячена особливостям перекладу англійських сингулятивних абстрактних іменників українською мовою у художніх текстах, зокрема, виявленню чинників, що визначають форму числа цільового іменника у випадку, якщо він може подаватися в обох числових формах.

У розвідці проаналізовано семантичну структуру полісемантичних абстрактних іменників *Singularia tantum*. Виявлено, що низка абстрактних лексем у формі множини розвинули нове значення, яке не перебуває у відношеннях корелятивного числового протиставлення зі значенням цього іменника у формі однини. Досліджено, що іменники на позначення відчуттів негативного характеру у числовій формі множини набувають додаткових семантичних значень «інтенсивність», «тривалість», «повторюваність». Тому лексикалізовані форми таких мовних одиниць часто використовуються тлумачами для створення певних стилістичних ефектів у цільовому тексті.

Виявлено, що іменники із низьким ступенем абстракції здатні утворювати корелятивну пару однини і множини, що зумовлено поєднанням узагальнено-номінативного та ситуативно-визначеного значень у їхній семантичній структурі, позначаючи «стан/якість/дію» в узагальнено-номінативному значенні та «конкретний прояви чи конкретні прояви стану/дії/якості» в ситуативно-визначеному. Оскільки іменники із низьким ступенем абстракції не набувають нових сем у формі множини, то під час перекладу можлива взаємозаміна їхніх узагальнено-номінативних та ситуативно-визначених значень. У низці випадків узус української мови дозволяє використовувати синонімічно обидві форми числа абстрактного іменника.

У дослідженні також наголошено, що можливість взаємозаміни форм числа абстрактних іменників обмежена узусом цільової мови та референтним статусом лексеми у висловлюванні. Зокрема, в українських квантитативних словосполученнях носії мови надають перевагу числовій формі множини іменника, що квантифікується. У статті також зауважено, що у випадку представлення іменником конкретного референта, числова форма у перекладі не змінюється, оскільки кількість виявів якості, стану, дії є актуальною для повідомлення. Якщо абстрактна лексема набуває нереперентного статусу, то український відповідник може вживатися в обох числових формах.

Ключові слова: абстрактний іменник, форма числа, лексикалізована множина, узус, референтний та нереперентний статуси.

The article focuses on the peculiarities of translating English abstract nouns *Singularia Tantum* used in literary texts into the Ukrainian language. In particular the paper aims to find out and explicate factors that determine the number form of a Ukrainian abstract lexeme in the case if it can obtain both number forms.

Having analysed the semantic structure of polysemantic abstract nouns *Singularia tantum*, linguists noticed that some abstract lexemes developed new meanings in the plural, and the correlation between their singular and plural is not paradigmatic. That is why linguists refer to such plural form of an abstract noun as lexicalised plural. It was observed that nouns denoting negative feelings acquired additional semantic meanings of *intensity*, *duration* in the plural. Therefore, lexicalised plural of the mentioned abstract lexemes are often used by interpreters to create certain stylistic effects in the target text.

The author highlights that nouns of low degree of abstraction are able to obtain both number forms due to the presence of generalised and specific meanings in their semantic structure. While generalised meaning denotes *state*, *quality*, or *action*, the specific one signifies *a specific manifestation of state, quality, or action*. It should be noted that it is the specific meaning that can be used in both number forms. While the singular of these nouns denotes one

specific manifestation of state, quality, or action, the plural signifies several manifestations. Since the mentioned nouns do not acquire new meanings in the plural, it is possible to substitute generalised meanings with specific ones, and vice versa while translating. Thus interchangeability of number forms can be traced in the Ukrainian translation.

The research emphasises that the possibility of the mentioned interchangeability is limited by linguistic norms of the target language and the referential status of a source abstract lexeme in an utterance. In particular, Ukrainian quantitative structures prefer the plural of a noun that is quantified. The linguistic norms of the Ukrainian language permit some abstract nouns to use their singular and plural synonymously. It also has been mentioned that grammatical number forms of a noun acquiring a referential status cannot be changed while translating since the number of manifestations of quality, state, or action is relevant to the speaker. On the other hand, a translator can use both number forms of a Ukrainian equivalent if a source abstract lexeme acquires a non-referential status.

Key words: an abstract noun, grammatical number forms of a noun, lexicalised plural of a noun, the linguistic norms, a referential and non-referential status of a noun.

Постановка проблеми. Абстрактна лексика відрізняється від загальної своїми граматичними особливостями та закономірностями. Насамперед, це виявляється у різній здатності іменників абстрактного значення утворювати числову парадигму. Загальновідомо, що за незначними винятками абстрактні іменники української та англійської мов оформляються числовою формою однини, яка вказує на недискретність, цілісність поняття. Такі іменники мовознавці відносять до розряду *Singularia tantum*. Простежуються випадки, коли іменник джерельної мови та його відповідник у цільовій мові набули протилежних числових форм і, відповідно, належать до різних груп – *Singularia tantum* та *Pluralia tantum*. Для прикладу, за англійськими іменниками «hilarity» та «envy» історично закріпилася форма однини, а за їхніми українськими відповідниками «веселощі», «зздрощі» – множина, що, звісно, не складає труднощів під час перекладу, оскільки ці відмінності фіксуються у перекладних словниках. Пильності від тлумача потребують випадки, коли цільовий абстрактний іменник може набувати обох числових форм. Саме тому наше дослідження присвячене виявленню та аналізу чинників, що визначають числову форму абстрактної лексеми в англо-українському перекладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Абстрактна лексика неодноразово ставала предметом дослідження лінгвістів. Зокрема, мовознавці вивчали особливості абстрактних лексем щодо вираження категорії числа [1], а також розглядали питання форм числа абстрактних лексичних одиниць у межах вивчення іменників із неповною числовою парадигмою [2–4]. У своїх розвідках лінгвісти визначають місце абстрактних іменників у словотвірній системі мови, аналізують лексико-словотвірні типи абстрактних іменників [5]; також описують стилістичні особливості використання числових форм абстрактних лексем у різних типах дискурсів [6]. Проте питанню вибору правильної числової форми абстрактного сингулятивного іменника в англо-українському перекладі присвячено недостатньо праць, що й становить актуальність теми пропонованого дослідження.

Мета розвідки – виявити та проаналізувати чинники, що визначають числову форму українського абстрактного іменника, який може подаватися в обох числових формах, під час перекладу англійського сингулятивного іменника у художньому тексті.

Реалізація поставленої мети передбачала вирішення таких завдань: 1. Проаналізувати семантичну структуру полісемантичних абстрактних іменників *Singularia tantum* та виявити, як категорія числа обслуговує абстрактний іменник в цілому та його лексико-семантичні варіанти. 2. Виокремити групи абстрактних лексем, що можуть утворювати корелятивні числові пари. 3. Виявити та дослідити чинники, що впливають на вибір числової форми іменника абстрактного значення у цільовому тексті.

Виклад основного матеріалу. Одна із причин вживання абстрактного сингулятивного іменника у формі множини – це поява у його семантичній структурі лексико-граматичного варіанту, який оформляється протилежною числовою формою. У таких випадках мовознавці говорять про лексикалізовану форму множини іменника, яка не перебуває у відношеннях коре-

лятивного числового протиставлення із основним значенням цього іменника у формі однини [2, с. 9; 6, с. 344]. Для прикладу, у семантичній структурі українського полісемантичного іменника «знання» присутнє значення «сукупність відомостей з якої-небудь галузі, набутих у процесі навчання, дослідження» [7]. Згаданий лексико-граматичний варіант зафіксований у словнику української мови із позначкою «тільки множина». Інакше кажучи, форма множини слова «знання» із вищезгаданим значенням та форма однини цього ж слова в інших значеннях не утворюють категоріальних бінарних числових протиставлень. Таким чином, задля уникнення помилок під час перекладу та вибору правильної числової форми цільового іменника слід враховувати значення джерельного іменника у тексті оригіналу. Саме тому, враховуючи лексичне значення англійського іменника «knowledge» у наведеному нижче реченні, під час перекладу вжитий український відповідник «знання» у формі множини: «*Behind his counter he was a superior being, calmly conscious of special **knowledge** and worth...*» [8, с. 42] – «*За прилавком він був вищою істотою, сповненою почуття власної гідності і спокійного розуміння своїх особливих знань*» [9, с. 35].

Слід зауважити, що у низці випадків українські іменники на позначення відчуттів негативного характеру (наприклад, «біль», «страждання» тощо) у числовій формі множини набувають додаткових семантичних значень «інтенсивність», «тривалість», «повторюваність». Інакше кажучи, «болі» – це «інтенсивний, тривалий, повторюваний біль» [3, с. 151]. Такі лексикалізовані форми множини абстрактних іменників часто використовуються тлумачами для створення певних стилістичних ефектів у цільовому тексті [6, с. 342]. Для прикладу, заради підсилення інтенсивності неприємних відчуттів, які може відчувати одна людина, при перекладі поданого нижче речення тлумач використав лексикалізовану форму множини іменника «страждання»: «*Suffering is not increased by numbered: one body can contain all the **suffering** the world can feel*» [10] – «*Страждання не збільшується від кількості тих, що страждають; в одній людині можуть зосередитись усі **страждання** світу*» [11, с. 162]. Слід зауважити, що такий прийом перекладу є індивідуальним рішенням перекладача.

Отже, при перекладі англійського іменника на позначення відчуття негативного характеру тлумач може вжити як іменник *Singularia tantum*, так і його лексикалізовану форму множини. Для ілюстрації цього твердження наведемо переклади англійського речення з роману Сомерсета Моєма «На жалі бритви», у якому вжитий іменник «rain». З наведеного нижче прикладу бачимо, що тлумач Анатолій Муляр у першому варіанті свого перекладу вважав за потрібне вжити одининий іменник «біль», а у пізнішому виданні цього ж роману у співпраці з Олександром Мокровольським – лексикалізовану форму «болі»: «*It was evident that he was in great **rain***» [12] – «*Очевидно, він терпів великі **болі***» [13, с. 152] // «*Видно було, що він терпить страшний **біль***» [14, с. 399].

Розглядаючи особливості числового оформлення абстрактних іменників у перекладі, слід звернути увагу, що більшість абстрактних лексем української мови становлять похідні іменники, що є наслідком транспозиції дієслівної основи в іменникову [2, с. 10; 5, с. 43]. Це дає підстави мовознавцям припускати існування своєрідної семантичної скооперованості між дієслівними та іменниковими значеннями [1, с. 101]. Йдеться про те, що в семантичній структурі іменників дієслівного походження зберігаються семи, притаманні твірним дієсловам. Для прикладу, в похідних іменниках «шушукання» та «сопіння» імпліцитно присутня сема повторюваності, яка притаманна твірним дієсловам «шушукати» та «сопіти». Наявність згаданої семи в українських дієсловах та іменниках і її відсутність в англійських відповідниках можна простежити під час аналізу словникових дефініцій цих лексем у тлумачних словниках [7; 15]. Імпліцитна сема повторюваності українських одининних абстрактних іменників дозволяє відтворювати значення повторюваності дії, виражене множиною англійських іменників «whispers» і «sniffs» у перекладі. Про використання іменників «шушукання» та «сопіння» в однині свідчить числова форма узгоджених з ними предикативів – «порушувало» та «було нестерпне» (див. нижче приклади 1 і 2).

1. «*Her rest had never been disturbed by whispers of stolen copes*» [8, с. 63] – «*Шушукання про плагіати ніколи не порушувало її спокою*» [9, с. 49]; 2. «*The men voted her 'the funniest and jolliest ever', but the sniffs on the top step and the lower step were implacable*» [8, с. 18] – «*Чоловіки дійшли думки, що вона «дуже весела і компанійська», але соніння на верхньому та нижньому східцях було нестерпне*» [9, с. 18].

Незважаючи на абстрактність й узагальненість значення, низка абстрактних іменників англійської та української мов здатні утворювати корелятивну пару однини і множини, що зумовлено поєднанням узагальнено-номінативного та ситуативно-визначеного значень у їхній семантичній структурі [2, с. 9]. Узагальнено-номінативне значення полісемантичного іменника позначає стан, якість, дію, а ситуативно-визначене – конкретний вияв стану, дії, якості. В узагальнено-номінативному значенні іменник вживається тільки у числовій формі однини, виступаючи іменником *Singularia tantum*; а в ситуативно-визначеному він здатен утворювати бінарні числові протиставлення, зокрема, позначаючи в формі однини «один прояв стану (якості, дії)», у множині – декілька таких проявів [2, с. 9]. Слід зауважити, що у формі множини такі іменники не набувають жодного нового лексичного значення, непритаманного формі однини [4, с. 30].

Мовознавці стверджують, що ситуативно-визначене значення утворюється завдяки низькому ступеню узагальненості семантичного значення таких іменників, тобто їхня семантика є більш конкретизована у порівнянні з іншими абстрактними іменниками *Singularia tantum* [6, с. 343]. Зауважимо, що згадана група лексем є численна. Наведемо декілька абстрактних іменників із низьким ступенем узагальненості: *reason – reasons* (причина – причини); *desire – desires* (бажання, мрія – бажання, мрії); *hope – hopes* (надія – надії); *injustice – injustices* (несправедливість, несправедливий вчинок – несправедливості, несправедливі вчинки); *sin – sins* (гріх – гріхи) тощо.

Слід зауважити, що вживання абстрактних лексем у множині зумовлює їхній перехід у розряд іменників, які підлягають лічбі [6, с. 344]. Інакше кажучи, ситуативно-визначене значення англійського полісемантичного іменника, на протигагу узагальнено-номінативному, потребує неозначеного або означеного артикля у випадку використання його у формі однини, а також може вживатися у формі множини.

Оскільки іменники із низьким ступенем абстракції не набувають нових сем у формі множини, то під час перекладу можлива взаємозаміна їхніх узагальнено-номінативних та ситуативно-визначених значень, про що свідчить різне числове оформлення вихідних та цільових абстрактних іменників. Так, наприклад, у наведеному нижче реченні (1) англійський іменник «*abuse*», позначаючи «прояви жорстокого поводження», вжитий у множині. Під час перекладу тлумач використовує узагальнено-номінативне значення, що відображається у числовій формі однини українського відповідника – «несправедливість». У реченні (2) джерельний іменник «*sin*» є іменником *Singularia tantum*, про що свідчить форма однини та відсутність артикля у тексті оригіналу. У перекладі простежуємо вживання числової форми множини українського відповідника «гріхи», оскільки тлумач вважає за потрібне виразити значення «прояви порушення релігійно-моральних догм». У прикладі (3) конкретизація значення одининного іменника «*injustice*» (несправедливість) під час перекладу проявляється у використанні словосполучення «несправедливі учинки». Зауважимо, що згадані способи перекладу не зумовлені об'єктивними чинниками, їх можна віднести до індивідуальних рішень перекладача.

1. «*There are many abuses*» [16] – «*Отже, несправедливість теж є*» [17, с. 309]. 2. «*The Church was well organized for sin*» [16] – «*Церква добре знала, що треба робити з гріхами*» [17, с. 303]. 3. «*...there is much quick injustice...*» [16] – «*...скільки буває поквалливих і несправедливих учинків...*» [17, с. 302].

У низці випадків узус української мови дозволяє використовувати синонімічно обидві форми числа абстрактного іменника. Для прикладу, Академічний тлумачний словник української

мови фіксує вживання як однини, так і множини іменника «сумнів» у фразях «без сумніву/сумнівів», «не мати сумніву/сумнівів», «сумнів/сумніви бере/беруть» тощо [7]. У зв'язку з цим в українському перекладі простежуємо вживання обох числових форм відповідника англійської лексеми «doubt»: «*I have no **doubt** that I shall move in the best society in heaven*» [12] – «...не маю **сумнівів**, що й на небі буде те саме» [13, с. 230] // «*He had no **doubt** of what it would be...*» [18] – «Він не мав щодо нього **сумніву**...» [19, с. 114].

Таким чином, взаємозаміна числових форм абстрактного іменника у перекладі можлива у випадку, якщо цей іменник у формі множини не набуває іншого лексичного значення. Йдеться, зокрема, про абстрактні лексеми із низьким ступенем абстракції та лексикалізовані форми іменників на позначення відчуття негативного характеру. Слід наголосити, що можливість взаємозаміни обмежена низкою чинників, насамперед, узусом цільової мови. Для прикладу, у квантитативних словосполученнях української мови, на противагу англійській, носії мови надають перевагу числовій формі множини іменника, що квантифікується. Для ілюстрації цього твердження наведемо декілька прикладів: 1. «*Under the storm of **denunciation**...*» [18] – «*Під градом **обвинувачень**...*» [19, с. 250]. 2. «*His brain was a most accessible storehouse of remembered **fact and fancy**...*» [18] – «...його мозок був відкритим сховищем **фактів, подій і уявлень**...» [19, с. 198]. 3. «*Piggy stood behind him, islanded in a sea of meaningless **colour**...*» [20] – «*Роха стояв за Ральфом у морі безглуздох **барв**...*» [21, с. 92]. 4. «*The storm of **sound** beat at them...*» [20] – «*Їх ударила злива **звуків**...*» [21, с. 226].

Ще одним вагомим чинником, що визначає числову форму українського абстрактного іменника, який може подаватися в обох числових формах, під час перекладу англійського сингулятивного іменника у художньому тексті, виступає референтний статус джерельної лексеми. Нагадаємо, під терміном «референція» розуміють відношення іменника чи іменникової групи до об'єктів (ситуацій, станів, дій) реальної дійсності [22, с. 34]. Референтний статус абстрактного іменника передбачає існування певного вияву якості, стану чи дії в реальності, тоді як неререферентний – його відсутність. У зв'язку з цим неререферентні лексеми вживаються у реченнях, що виражають узагальнення. Отже, у випадку представлення іменником конкретного референта, на противагу неререферентного, числова форма у перекладі не змінюється, оскільки кількість виявів якості, стану, дії є актуальною для повідомлення.

У нижче наведених реченнях (1) і (2) лексема «conversation» (розмова) набуває референтного статусу і, відповідно, числова форма джерельного іменника не змінюється у цільовому тексті. У прикладах (3) і (4) згаданий іменник є іменником *Singularia tantum* і вжитий у реченнях, референція яких стосується не визначених ситуацій, а класу типових дій, тому взаємозаміна форм числа у цільовому тексті можлива.

1. «*I do not pretend that **the conversations** I have recorded can be regarded as verbatim reports*» [12] – «***Розмови**, що подаються в повісті, не претендують на дослівну точність*» [13, с. 6]. 2. «*There was a brief pause in **the conversation** they were trying to get started*» [18] – «***Розмова**, яка ледь почалася, урвалася*» [19, с. 26]. 3. «*Such sordid things as stabbing affrays were evidently not fit subjects for **conversation** with a lady*» [18] – «*Певно, такі речі, як бійки на ножках, не для **розмов** із дівчиною*» [19, с. 25]. 4. «***Conversation** threw them out of their stride...*» [18] – «***Розмова** порушувала ритм роботи...*» [19, с. 131].

Висновки. Проаналізувавши семантичну структуру полісемантичних абстрактних іменників *Singularia tantum*, автором виявлено, що іменники із низьким ступенем абстракції здатні утворювати корелятивну пару однини і множини, що зумовлено поєднанням узагальнено-номінативного та ситуативно-визначеного значень у їхній семантичній структурі. В англо-українському перекладі можлива взаємозаміна узагальнено-номінативних та ситуативно-визначених значень таких лексичних одиниць у випадку, якщо у висловлюванні вони набувають неререферентного статусу. У випадку представлення іменником конкретного референта, числова форма у перекладі не змінюється, оскільки кількість виявів якості, стану, дії є актуальною для пові-

домлення. Можливість взаємозаміни форм числа абстрактної лексеми може бути обмежена узусом цільової мови. Так, у квантитативних словосполученнях української мови надається перевага числовій формі множини іменника, що квантифікується.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому вивченні особливостей перекладу абстрактних іменників у різних типах дискурсу, що може мати практичне значення, зокрема, під час здійснення перекладу англійських творів українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мороз Т. Ю. Семантико-граматична асиметрія в системі морфологічної категорії числа абстрактних іменників. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. № 5. С. 99–102.
2. Алтицева Л. Ю. Функціонально-семантичні параметри іменників з неповною числовою парадигмою : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 22 с.
3. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії. Функціональний аналіз. Київ : Наукова думка, 1991. 172 с.
4. Antonovych M. *Theoretical English Grammar*. Ivano-Frankivsk : Ivano-Frankivsk Precarpathian University, 1996. 140 p.
5. Сіроштан Т. В. Абстрактні іменники в словотвірній системі сучасної української мови (на матеріалі «малої прози» початку ХХІ століття). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2016. № 20. Т. 1 С. 42–44.
6. Піскозуб З. Ф. Особливості функціонування абстрактних іменників множини у художньому мовленні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: «Філологічна»*. 2014. Вип. 45. С. 341–345.
7. Академічний тлумачний словник української мови. Онлайн версія академічного тлумачного «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 20.04.2024).
8. Henry O. *100 Selected Stories*. Chatham : Wordsworth Edition Limited, 1995. 740 p.
9. Генрі О. Останній листок / переклад з англійської М. Дмитренка та ін. Київ : Молодь, 1983. 224 с.
10. Greene G. *The Quiet American*. URL: <https://books-library.net/files/books-library.online-01051948Qe8E3.pdf> (дата звернення: 20.04.2024).
11. Грін Г. Тихий американець. Наш резидент у Гавані / переклад з англійської І. Коваленка, П. Шарандака. Київ : Вища школа, 1984. 352 с.
12. Maugham W. S. *The Razor's Edge*. URL: https://www.goodreads.com/book/show/31196.The_Razor_s_Edge (Last accessed: 30.09.2023).
13. Моем С. На жалі бритви / пер. з англ. А. Муляра. Київ : Дніпро, 1970. 310 с.
14. Моем С. Місяць і мідяки; На жалі бритви / пер. з англ. О. Жомніра; А. Муляра, О. Мокровольського. Київ : Дніпро, 1989. 574 с.
15. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (Last accessed: 10.04.2024).
16. Hemingway E. *For Whom the Bell Tolls*. URL: <https://download.booklibrary.website/for-whom-the-bell-tolls-ernest-hemingway.pdf> (Last accessed: 30.09.2023).
17. Хемінгуей Е. Фієста. По кому подзвін / пер. з англ. М. Пінчевського. Київ : Вища школа, 1985. 520 с.
18. London J. *Martin Eden*. URL: https://onemorelibrary.com/index.php/ru/?option=com_djclassifieds&format=raw&view=download&task=download&fid=9248 (Last accessed: 30.09.2023).
19. Лондон Д. Мартін Іден / пер. з англ. М. Рябової. Київ : Молодь, 1973. 336 с.
20. Golding W. *Lord of the Flies*. URL: <https://readli.net/chitat-online/?b=128223&pg=1> (Last accessed: 07.01.2024).
21. Голдінг В. Володар мух / пер. з англ. С. Павличко. Київ : Основи, 2000. 254 с.
22. Леута О. І. Референтні якості моделей дієслівних речень. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2007. Вип. 3. С. 34–39.